

Evangéliumi provokáció

Elfogult mérleg Ferenc pápa négy évéről

Mint emlékeztetés, a 2013. március 13-án az egyik vatikáni épület kicsiny kéményéből felszálló fehér füst azt jelezte, hogy a bíborosok konklávéja José Mario Bergogliot Róma püspökévé és az egyetemes egyház pápájává választotta. Azóta több mint négy év telt el. Ez az idő talán már elegendő ahhoz, hogy mérleget készítsünk, és röviden kiértékeljük, mennyiben hozott újat Ferenc pápa, és milyen irányba fordítja a Katolikus Egyház hajóját.

Ferenc pápa mindenestre, alig állt oda a kapitányi hídra, máris mozgásba hozta ezt a hatalmas bárkát. Ez a „világ végéről” (*dalle periferie del mondo*) érkezett pápa egészen megválasztásáig nemcsak földrajzi, de egyházpolitikai értelemben is távol élt a központtól. Talán ezért is volt képes ilyen szokatlanul új, provokatív hangot megütni. Kevéssel hivatali idejének megkezdése után egy interjúban így jellemezte saját magát: „bűnös ember vagyok, akire az Úr rátekintett.”¹ Nem szokványos szavak ezek egy pápa szájából. Ugyanakkor nyomatékkal hangsúlyozta azt is, hogy nem szereti, ha idealizálják, ehelyett inkább „decentralizálni” szeretné a saját szerepét, hogy fenntartsa a központi helyet az egyház voltaképpeni fejének, az egyetlen Úrnak, Jézus Krisztusnak.

Nagyobb szabadság

Az egyházi és teológiai élet manapság a korábbinál jobban árasztja a szabadság üdítő levegőjét. Olyasvalami ez, amit közel fél évszázaddal ezelőtt már VI. Pál pápa is sürgetett: „El fog még érkezni [...] egy olyan időszak az egyház életében – és így az egyház minden gyermekének életében is –, amelyben nagyobb szabadság uralkodik. Kevesebb jogi kötelezettség és kevesebb belső tiltás [lesz érvényben], a formális fegyelem csökken, eltörölnek majd minden önkényes intoleranciát, minden abszolutizmust. A pozitív törvényeket leegyszerűsítik, a tekintély gyakorlását mérséklük, és előmozdítják a keresztény szabadságot abban az értelemben, amely annyira jellemző volt a keresztények első nemzedékére.”² A szabadság hiányától maguk a teológusok szenvedtek leginkább. Gyakorta megtörtént ugyanis, hogy a lojalitás hiányával, sőt hitetlenséggel vagy eretnokséggel vádoltak meg őket. Az egyházi gondolkodásban sokszor volt tetten érhető egyfajta kizárólagosságigény.

E tekintetben az utóbbi időben sok minden megváltozott. Feltűnő például az a légkörváltozás, ami a teológiai oktatás és kutatás intézményeit jellemzi. Talán mindez ma leginkább az erkölcteológia területén szembetűnő. Az átalakulás – bár talán kisebb léptékben – hasonlatos ahhoz, ami a múlt század '50-es és '60-as éveiben a biblikus tudományokon belül volt tapasztalható: a tudósok mindegyike tudta már, hogy – sok más bibliai történethez hasonlóan – nem kell szó szerint érteni a hat napos teremtésről szóló elbeszélést ahhoz, hogy higgyünk abban, Isten szaváról van szó, amely kinyilatkoztatás. Bátran elkülöníthetjük ugyanis az isteni tanítást és a szent (emberi) szerzők által alkalmazott irodalmi műfajoktól. Mára egyetlen katolikus egzegétának sincs nehézsége, hogy a maga helyén alkalmazza a történetkritikai módszert a kinyilatkoztatás értelmezéséhez; akkoriban azonban ezt még gyanúval szemlélték. Napjainkban az erkölcteológián az átalakulás sora: itt is szükség van arra, hogy e tudományág felzárkózzon az időközben meglódult segédtudományokhoz, és figyelembe vegye eredményeiket. Hiszen a pszichológia, a kulturális antropológia és a szociológia stb. mára jól ismeri azon összetevők jelentőségét, amelyek enyhítő körülményként jöhetnek számításba a „beszámíthatóság és felelősség” megállapításakor. Ezeknek az erkölcsi döntésben

¹Jó napot, *Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest, 2013, 14.

²Paolo VI, *Discorso all'udienza generale*, 9 luglio 1969. Idézi: Enzo Bianci, *I quattro anni di papa Francesco*, *La Rivista del Clero Italiano*, 4 Aprile 2017 Anno XCVIII, 246-258, itt: .

betöltött szerepét már a *Katolikus Egyház Katekizmusa* (1992) is világosan elismerte.³ Hogy ez mára az erkölcszociológiában is polgárjogot nyert, nem kis részben mégis Ferenc pápának köszönhető.

Ferenc pápa tanítóhivatala

Bár Ferenc pápa spontán megnyilvánulásai időnként csaknem ügyetlenek – csupán hihetetlen globális népszerűségének tudható be, hogy nyelvi botlásait a média rendszeresen elnézi –, tanítóhivatali megnyilvánulásai azonban világosak és erőteljesek. Az eddig közreadott (a korábinál rendszerint vaskosabb) dokumentumok közül feltétlenül említést érdemel az *Evangelii gaudium* (2013) kezdetű lelkipásztori buzdítás, amely egyfajta *Magna Chartának* számít a pápa egyházképe megismeréséhez. Ebben egyebek között a pápaság „egészséges decentralizációjának” szükségességéről is olvashatunk (EG 16). A *Laudato si'* (2015) kezdetű enciklika ökológiai problémákkal foglalkozik, és valóban minden jóakarátú ember figyelmére számot tarthat. A legtöbb vitát kiváltó dokumentum azonban a családon belüli szeretetről szóló *Amoris laetitia* (2016) kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítás. Ez a szöveg – amely a család témájáról tartott két megelőző püspöki szinódus (2014, 2015) gazdag tapasztalatán alapul – természetesen szintén összhangban áll a kinyilatkoztatáson nyugvó egyházi hagyománnyal (nagy erővel hangsúlyozza például a házasság felbonthatatlanságának krisztusi parancsát), ugyanakkor a korábinál sokkal empatikusabb, lelkipásztori bölcsességről árulkodó megközelítést javasol némely konkrét egyházfegyelmi (tehát nem doktrinális!) kérdésben. Az újdonság lényege abban áll, hogy a pápa – bizonyos értelemben II. János Pál *Familiaris consoertio*-jának és XVI. Benedek *Sacramentum caritatis*-ának gondolatait továbbfejlesztve – a szükséges személyes és lelkipásztori megkülönböztetést követően, bizonyos esetekben megengedi az elvált újrarahasodottak szentáldozáshoz járulását, anélkül, hogy megkövetelné a szexuális érintkezéstől való tartózkodást. Az indoklás szerint – ismét csak teljes összhangban az ősi szent hagyománnyal (például Szent Ambrus és Alexandriai Szent Cirill tanításával) – az eucharisztia „nem jutalom a tökéletesek számára, hanem bőkezű gyógyszer és táplálék a gyöngéknek” (vö. AL 305, 351. lábjegyzet; valamint EG 47). Egy ilyen lelkipásztori-fegyelmi jellegű szabályozáshoz a pápának természetesen joga van. A dokumentumok stílusa egyébként – a korábbi szokásoktól eltérően – nem száraz, hanem rendkívül olvasmányos; olyannyira eleven, hogy helyenként lelki olvasmányként is ajánlható!

Új ökumenikus lendület

Az elmúlt évtizedekben – de legalábbis a Hittani Kongregáció által kibocsátott *Dominus Iesus* (2000) kezdetű nyilatkozat óta – katolikus berkeken belül egyesek egyenesen „az ökumenizmus téli időszakáról” beszéltek. Ferenc pápának, úgy tűnik, sikerült újra felszítania a keresztények egységébe vetett reményt, melyet a II. Vatikáni Zsinat élesztgetett. Ebben tetteinek nem kisebb szerepe volt, mint szavainak. Már az is jelentőségteljesnek számít, hogy Bartholomeos konstantinápolyi ökumenikus pátriárka jelen volt a Ferenc pápa beiktatása alkalmából tartott ünnepi szentmisén. Ám már néhány nappal korábban is – első megjelenésekor a Szent Péter bazilika erkélyén – figyelmet keltett, hogy az új pápa magáról mint Róma püspökéről beszélt. Egy további alkalommal, amikor Ferenc pápa éppen azon fáradozott, hogy felhívja a figyelmet a Földközi-tengeren átkelő migránsokat sújtó humanitárius katasztrófára, találkozott Athén ortodox érsekével is. Ez alkalommal a szeretet ökumenizmusáról beszélt, amelyet senki sem utasíthat vissza. Kubában történelmi, testvéri találkozóra került sor Kirill moszkvai pátriárka és Ferenc pápa között, aki az Örményországban tett lelkipásztori látogatásakor is igyekezett túllépni a patikamérlegen kimért kölcsönösség logikáján. Ökumenikus érzékenysége Torinói látogatása során is megmutatkozott, amikor ragaszkodott ahhoz, hogy találkozzon az Olaszországban hosszú ideig üldözést szenvedő vald egyház képviselőivel, sőt nem katolikus karizmatikusok egy csoportjával is.

Sok polémiára adott okot a svédországi Lundban tett látogatása. Katolikus részről egyesek ugyanis leszögezték, hogy „semmi ünnepelni való nincs a reformáció 500 éves évfordulóján”.

³Vö. *A katolikus Egyház Katekizmusa*, Szent István Társulat, Budapest, 1996, nr. 1735; vö. AL 302.

Ferenc pápa tisztázta, hogy – természetesen – nem az egyházi közösség egységének megszakadását kívánja éltetni; ám egyúttal elismerte, hogy Luther kezdeti gesztusait evangéliumi szándék vezette, továbbá, hogy a római kúriának is megvan a felelőssége a szakadásban, hiszen érzéketlennek mutatkozott a reformátorok ismételt követelésével szemben. VI. Pál óta ő az egyetlen pápa, aki merészelt ilyen gesztust tenni az elszakadt keresztény testvérek irányában. Indoklása szerint a szeretetben akart elől járni, ezért – Pál módjára – magára vállalta „az összes egyház rá nehezedő gondját” (2Kor 11,28).

Erősségek és gyenge oldalak

Ha nem akarunk a bálványimádás bűnébe esni, bátran elismerhetjük, hogy minden pápának (és minden pápaságnak) megvannak az erős és gyenge oldalai egyaránt. Így volt ez Péter apostol *valamennyi* utódával, így van ez Ferenc pápával is. A liturgia szeretete és művelése például láthatóan nem tartozik Ferenc pápa karizmái közé. Sajnos a szerzetesi élet (különösen a monasztikus élet) támogatása sem tűnik kiemelt prioritásnak a számára. Kétségtelenül erőssége viszont, hogy képes szót érteni a nem hívő és kereső emberek tömegeivel. Kulcsfogalmai – például a „kifelé induló” (missziós) egyház, az „egzisztenciális periféria”, „az egyház mint harctéri kórház”, a „nyájszagú pásztorok” – könnyen érthetők; olyan kifejezések, amelyek elérik az emberek szívét, felekezettől, sőt hittől és vallástól függetlenül is! Aki csak hallja, megérzi belőle a pápa szándékának hitelességét, hitének és szeretetének erejét, tanításának Krisztustól való ihletettségét.

A dolognak persze – mint az lenni szokott – megvan az árnyoldala is: egy ilyen karizmával rendelkező egyházi vezetőre talán fokozottan is leselkedik az a veszély, hogy „stílusa” elidegeníti azokat, akik a pontos és teológiai súlyozott megfogalmazásokhoz vannak szokva, és spontaneitás helyett leginkább tőle is ezt várnák. Mivel azonban a jelenlegi pápai megnyilvánulásokban kisebb hangsúly esik az „aklon belüliek legeltetésére”, ez könnyen az elhanyagoltság érzetét keltheti bennük, sőt a felháborodást is kiválthat. Ferenc pápa kommunikációja kétségkívül kevésbé szolgálja ki azok igényeit, akik nagyobb biztonságra és világosabb útmutatásra vágnak a mai zűrzavaros, összekeveredett, posztmodern világban. Ez utóbbi igény persze talán inkább „nyugaton” élő keresztények (európaiak, észak-amerikaiak és ausztrálok) jellemzője; a globalizált világegyház többi része (*the rest of the World Church*) nagyrészt valószínűleg inkább üdvözli a kötöttségektől mentes hangvételt, és örül a nyugati teológiai fogalmak intézményes gyámsága alóli felszabadulás ígéretének. Bergoglio tehát pápaként is egy új, ébredező világ képviselője; azé a világe, amelynek hangját a mai demográfiai trendek figyelembevételével aligha lehet ezentúl hallatlanra venni az egyházban. Ismeri és szereti is övéit: nemzetközi szinten nála egyértelműbben ma senki sem emel szót a hatalomból kismizettek – a szegények, kiszolgáltatottak és üldözöttek – érdekében. Mi ez, ha nem az evangélium képviselése?

Egyházreform, avagy vágy a jézusi egyszerűségre

Sokan felróják Ferenc pápának, hogy túl sok vitát provokált. Ám a pápát kritizálók emlékezete talán túlságosan rövid. Nem emlékeznek már arra sem, mennyien támadták Szent II. János Pál pápát azért, mert a 2000-es jubileumi évben bocsánatot kért az egyház történelmi bűneiért! A reform szükségének és a hiányosságoknak az önkritikus elismerése az egyházon belül mindig is kényes kérdésnek számított. 1948-ban egy akkoriban híres jezsuita, Riccardo Lombardi átadott egy füzetet XII. Piusz pápának, amelyben a következőképpen összegezte a pápaság megújítására vonatkozó elképzeléseit: „A Szentatyának, amennyire lehetséges, mintáznia kellene magának Jézusnak a viselkedését, mintha csak ma is látható formában ő állna az egyház élén. Ezt az általános alapelvet kell megtartani a pápa személyét és a tevékenységét illető reformok során. Sürgősen el kellene tehát törölnie a környezetében még meglévő azon elemeket, amelyek valamely földi udvartartásra emlékeztetnek [...]. Egyszerűsíteni kell a ceremóniákat. Jézus helytartója környezetében is mindennek egyszerűséget kell sugározni, Jézus egyszerűségét.

A pápai élet külső megnyilvánulásainak ezen leegyszerűsítése mellett arra is szükség van, hogy legyen bátorsága ténylegesen visszautasítani azt a sokféle haszontalan gazdagságot, amely elnehezíti ma az egyházat. És a példának egyenesen a Vatikánból kell kiindulnia.”⁴ Ugyanez a Lombardi atya 1961-ben – kevéssel XXIII. János pápa megválasztása után (1959), amikor reálisnak tűnt a lehetőség, hogy egy a XII. Piuszétól eltérő pápaság születik – közzé tett egy könyvet, amelynek címe: *Zsinat – A szeretet reformja [Concilio. Per una riforma nella carità]*.⁵ A könyvet azonban a Vatikán félhivatalos lapja, az *Osservatore Romano* elítélte, és terjesztését felsőbb parancsra azonnal visszavonták. A könyv és a cikk által óhajtott változások, alig több mint fél évszázados késéssel, megvalósulni látszanak Ferenc pápa pontifikátusa alatt. Persze a dolog ma sem nyeri el mindenki tetszését.

Egyházi ellenszél

Ferenc pápával szemben időnként a legképtelenebb vádak hangzanak el. Egyesek – groteszk módon éppen a hithű ortodoxia leple alatt – megpróbálják kétségbe vonni pápaságának legitimitását. Mint emlékeztető, négy nyugdíjas (tehát már nem pápaválasztó korú) bíboros – Joachim Meisner volt kölni érsek, Walter Brandmüller német történész, Carlo Caffarra emeritált bolognai érsek és Leo Burke amerikai egyházjogász – nyílt levélben („*Dubia*”) vonták kérdőre a pápát bizonyos egyházfegyelmi és tanbeli kérdésekkel kapcsolatban (felróva neki például az elvált újraraházasodottak szentáldozáshoz engedését). Mások azt a látszatot igyekeznek kelteni, mintha nem a pápát támadnák, hanem Bergogliot – mintha bizony a kettő elválasztható volna egymástól! Csakhogy Bergogliot pápává választották, és ma Ferenc pápa néven ő ül Péter utódainak székében! A legitimitás ilyenfajta megkérdőjelezése – amely alacsonyabb szinten nemegyszer a személyeskedő inzultusoktól és a legdurvább hangvételtől sem riad vissza – előzmény nélküli jelenség a múlt század egyháztörténelmében. Aggasztó az a kifacsart gondolkodás is, miszerint „két pápa van, egy aktív és egy kontemplatív”, és – mint egyes tradicionalisták értelmezik – Benedek pápa a „jog szerinti” pápa, míg Ferenc csak a „szolgálatot teljesítő”. Az ilyen és ehhez hasonló szofisztikának azonban teológiaiilag semmi alapja sincs, és olyan lélektől való, amely a katolikus kereszténységgel összeegyeztethetetlen.

Beszédes tény, hogy XVI. Benedek pápasága alatt sem volt lehetséges az egység megteremtése a tradicionalisták egyháztól elszakadt szárnyával. Ők ugyanis továbbra is képtelennek mutatkoztak megemészteni a II. Vatikáni Zsinat nyitását a modern világ felé (például a vallásszabadsággal, az ökumenizmussal és a vallásközi párbeszéddel kapcsolatban). A szakadár francia Lefebvre érsek integrista közösségének tagjai hajthatatlanul megmaradtak merev álláspontjuknál, annak ellenére, hogy – legalábbis a liturgikus külsőségek terén – osztották XVI. Benedek pápa irányvonalát. Ez a tény arra enged következtetni, hogy a jövő útja nem a narcisztikus autoreferencialitásra épülő teológia támogatása, amely csak addig hűséges a pápához, amíg tőle reméli a saját előzetes elképzeléseinek megerősítését. E szűkkeblű szemlélet helyett inkább a planetáris világegyházban uralkodó legitim pluralizmus elfogadása, a szinodalitás gyakorlása az egyház legmagasabb szintjein is, a feszültségek ellenére is megőrzött egység, egyszóval az egészséges sokszínűség támogatása a feladat.⁶ Még azon az áron is, hogy ezáltal előre borítékolni lehet bizonyos feszültségeket; hiszen a különbségek elviselése és a nyitottság megőrzése a védekező magatartásnál és az egyértelműség látszatánál jóval nagyobb érettséget követel.

⁴V. Rotondi, Padre Riccardo Lombardi. Una vita conquistata da Cristo, „La Civiltà Cattolica”, 3111 (2 febbraio 1980), p. 225, idézi: Enzo Bianchi, 248.

⁵R. Lombardi, *Concilio. Per una riforma nella carità*, Edizioni Apes, Roma 1961.

⁶Vö. Stefan Orth, Dove andrà papa Francesco? Breve bilancio nel quarto anno di pontificato, *Il Regno – attualità* 6/2017, 130-131, itt: 131.

Mi jöhet még?

„Az az érzésem, hogy a pápaságom rövid lesz: négy, öt év. Ez csak egy bizonytalan érzés... talán nem így lesz..., de az az érzésem, hogy az Úr rövid időre helyezett ide. Ez persze csak egy érzés, ezért mindig nyitva hagyom a lehetőséget.” – Ezek Ferenc pápa szavai 2015 márciusából, amikor pápává választása második évfordulója alkalmából interjút adott egy mexikói televíziós társaság stábjának; s a megfogalmazott intuíciót a következő év decemberében – a *Ferenc pápa: ahogy Isten parancsolja* [*Papa Francesco: come Dio comanda*] című dokumentumfilm egyik beszélgetésében – még meg is ismételte. Tekintve, hogy immár az ötödik évben járunk, a várakozások fokozódnak. Akadnak, akik alig győzik kivárni, hogy beváltsa ígését, és – XVI. Benedek példáját követve – visszalépjön. A legtöbben azonban szívből drukkolnak a reformjaihoz, és azt kívánják, hogy minél tovább megmaradjon hivatalában.

Akárhogy legyen is, Ferenc pápa meglep és gondolkodásra indít. Némely tekintetben máris megváltoztatta a pápaság arculatát. Működése nyomán egyre inkább egy egyetemes és sokszínű *communio* (egyházi közösség) képe rajzolódik ki, s az – talán sokkal inkább, mint korábban – „Isten szent népét” mintázza. Ám nem csupán abban az értelemben, ahogyan azt a II. Vatikáni Zsinat atyái elgondolták (LG 12). Ferenc pápa képes volt kidomborítani azt a régi-új igazságot is, miszerint a keresztény közösség nem egy elit csapat, hanem olyan közösség, amely hétköznapi („populáris”) emberekből áll, akik Isten útján vándorolnak.

A pápa „varázsa” vagy „titka” azonban valami még ennél is alapvetőbb dolgon alapul. Azon, hogy az evangéliumi szeretet radikalizmusát jeleníti meg. Nem véletlen, hogy oly sokak szemében botránykővé vált. Hiszen az „írastudók és farizeusok” nem csupán a történeti Jézus legfőbb ellenzői; ma is botránykőnek számít, ha valaki teljes belső szabadsággal, személyválogatás nélkül, mindenkire kiáradó irgalmas szeretettel jár köztünk, s Urunk mintájára viszonyul a bűnösökhöz, akik közé mi magunk is tartozunk. Vajon hitében elég érett a mai egyház egy ilyen evangéliumi provokáció befogadására?